

CONTEMPORANUL

Revistă științifică și literară
iese de două ori pe lună,
redactor *Ioan Nădejde*.

No. 19 an. III.

Iași 1884.

Privim ca abonați pe D-ții ce vor bine vroi a primi
două numere unul după altul.

Pricina luminei roșietece din iarna trecută.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cetitorii noștri știu că timp de două luni aproape s'au observat în iarna trecută, atît la noi cît și mai peste tot pămîntul, niște fenomene luminoase neobișnuite. Sara, după apusul soarelui, și demineața, înainte de resărit, ceriul se colora roș-arămiu și fenomenul ținea timp de două ceasuri.

La Paris s'a început șirul acestor fenomene pe la ¹⁵/₂₇ noembrie. Toate presupunerile s'au făcut: ba că sînt aurori polare, ba că sînt pricinuite prin cristale de ghieață, ba prin o ploaie de pulbere meteorică.... dar nici una din aceste presupuneri nu poate da samă de fenomen în întregime. Jamin, fizic însemnat, a publicat o teorie în *Revue des deux mondes* de la 1 Maiu 1884 și, după părerea noastră, a reușit să dovedească că datorim iluminările amintite erupțiunii vulcanice întîmplute în insula Krakatoa la 27 august 1884.

Jamin nu pretinde că numai lui i-a venit ideea că trebuie să căutăm pricina acelei lumini neobișnuite în

pulberea vulcanică amestecată cu apă, azvirlită de vulcan; dar nu se poate nega că iel a adunat faptele la un loc și le-a făcut cunoscute publicului nespecialist printr'un articol foarte ghibaciū.

Înainte de a merge mai departe trebuie să spunem ce se știe acuma despre culoarea apei și a aierului cînd îs curate cît și cînd sînt amestecate cu felurite alte substanțe.

Dacă se curăță apa cu cea mai mare îngrijire cum a făcut Spring, (al cărui articol despre culoarea apei l'am publicat în Contemporanul, nu de mult), profesor la Academia din Bruxelles, ne putem încredința că-i albastră prin transparentă, adecă că lasă să treacă lumină albastră și stînge celelalte raze din lumina albă. Experiența se face împlînd cu apă curată o țevie lungă de metal, astupînd'o la admîndouă capetele cu stecă necolorată și privind la soare printr'însa: apa ni se arată albastră. Hassenfratz făcuse această experiență, dar fiind că apa nu ieră de ajuns de curată, găsî o culoare portocalie.

Dacă apa în loc de a fi curată cuprînd în sine particile solide atunci ca în experiența lui Hassenfratz se arată, prin transparentă, verde, gălbie, portocalie ori chiar roșă.

Dar prin difuziune ce culoare va avea apa? Experiența ne arată că apa turbure prin care trece lumină roșă se arată albastră, dacă o privim pe acolò pe unde întră într'însa razele luminoase... În adevăr apa lasă să treacă lumină aproape roșă, dar particilele solide reflectă în toate părțile lumina complimentară și anume pe cea albastră.

Dacă apa ar putea fi cu desăvîrșire curată atunci prin difuziune n'ar putea avea vre o culoare, neavînd particile cari se reflecte unele raze îndărăpt, dar fiind că, ori cît de curată ar fi, tot iese până la un punct turbure, de aceea chiar apa cea mai curată tot albastră se arată și prin difuziune.

Aerul încunjură pămîntul formînd o atmosferă mult mai înaltă de cum se crede de obiceiū. De pe pietrele

meteorice cari se înflăcărează la depărtări chiar de 100 de kilometri de la suprafața pământului urmează că aerul se întinde cel puțin până acolo. Bravais de pe fenomenul crepusculului a ajuns la închiere că aerul se întinde până la 120 de kilometre. Unii învățați susțin că nici n'are margini cătră spațiul interplanetar.

Atmosfera afară de oxigen și de azot mai cuprinde aburi de apă, acid carbonic, picături foarte mici de apă liquidă, cristale de gheață, pulbere meteorică și colb ridicat de pe pământ. Tissandier a dovedit că pe cîmpul lui Mart, la Paris, într'o pătură de aier groasă de 5 metri se află 15 chilograme de pulbere parte organică, parte minerală.

Păturile de aier cari stau lângă suprafața pământului sînt mai încărcate de asemenea pulberi, la înălțimi sînt pături mai curate. De aceea de pe munți, prin aierul curat, putem vedea foarte departe; pe cînd din șesuri, prin păturele turburi, nu. Jamin dă un exemplu. Orașul Lyon nu iese despărțit de muntele Blanc prin înălțimi cari să împiedece vederea, dar Lyonul fiind în pătura cea turbure nu putem vedea de acolo muntele Blanc, de cît cînd se întîmplă, de pildă după vre-o ploaie, să se limpezască aierul.

Acuma, dacă lumina soarelui trece mai mult prin pături curate și foarte puțin prin cele turburi, cum se întîmplă cînd se află soarele sus pe ceriū, aierul ne va părea albastru; dacă din potrivă, cum se întîmplă la răsărit și la asfințit, razele soarelui vor avea de străbătut mult prin pătura turbure, lumina lui și aerul ni se vor arăta de felurite colorii: verzi, galbene și chiar roșe. Se credea mai de demult că pricina roșirei soarelui la apus ar fi pricinuită prin absorbirea luminei albastre de cătră aburii de apă; dar Jamin însu-și, care fusese de această idee, se leapădă acuma și în urma experiențelor lui Lockyer, lui Janssen și ale altora admite că aburii de apă absorb lumina roșă și lasă pe cea albastră, prin urmare nu pot fi pricina înroșirei soarelui și a lunei.

Cînd păturile de jos sînt încă luminate, lumina difuzată de dinsele ne împiedecă de a vedea nou-rașii (ce se află în partea de sus a atmosferei) ori stelele; dar îndată ce păturile de jos intră în umbră, cele de sus cari sînt încă un timp luminate se văd și atunci putem deosebi și nou-rașii. Mai mulți învățați au făcut observări, folosindu-se de acest moment, și au văzut în partea de sus a atmosferei o pătură roșă, flocoasă, ca un feliu de ceață, care a ținut în tot timpul luminelor roșe. Une ori se putea vedea chiar la două ceasuri după apusul soarelui. Helmholtz a măsurat la Berlin înălțimea la care se află acea pătură la 28, 29, 30 noemvrie (st. n.) și a găsit că la un ceas după apunerea soarelui iera la 60 de kilometri. Hirn de la Colmar susține că se află pătura în chestie la 500 de kilometri.

Iată acum alte fapte din cari Jamin scoate închiere că în acele regiuni înalte pe lângă pulbere solidă se mai aflau și picături foarte mici de apă.

Soarele se arată albastru ori verde demineata și sara, în țerile tropicale și toate lucrurile păreau luminate cu focuri bengalice de această culoare.

Jamin reproduce trei descrieri, după un însemnat jurnal științific englez, *Nature*, le traducem și noi în romînește.

Arnold trimete la 2 septemvrie 1884 următoriu extract din o scrisoare primită de la insula Triimei:

„A fost un timp ciudat duminica trecută. Pe la cinci soarele ne părea ca un glob albastru, cu un telescop mic văzuî trei pete pe fața lui. Noaptea, ne-am închipuit că arde în oraș așa de roș iera ceriul. Toți corespondenții miei îmi vorbesc de această culoare. Faptul s'a întîmplat cu trei zile innainte de cicloul care a măturat Martinica și pe aice priveau fenomenul descris mai sus ca prevestitoriu de vreme rea.“

„.... Unul di'ntre profesorii miei mi-a dat de știre despre acest fapt, pe la patru ceasuri după ameză-zi la 10 septemvrie; dar aflu că acela-și lucru s'a observat aiurea

în ziua trecută. Văzui că soarele aruncă o lumină albastră palidă pe o fereastră deschisă spre apus; băgăi de samă ca lumina celorlalte albastru toate lucrurile. Uitându-mă afară văzui soarele albastru-verziu; tot așa s'a întâmplat la 11 și la 12 demineată și sara, dar ieu numai sara am observat. La patru ceasuri ieră albastru." Apoi se schimbă în verde, galbăn și roș ca la toate asfințiturile, dar „coloarea roșă ținū mai mult de un ceas după apus, pe cînd, de obicei, se stinge ori ce urmă de lumină la $\frac{1}{2}$ de ceas după apus. La jumătate de ceas după asfințitul soarelui luna, în șfertul întâiu, se arată încunjurată de un *halo* verde lat de 30 de grade." Monley.

„Ongolo, 7 septemvrie“.

„Duminecă la 9 septemvrie, locuitorii din Colombo, în timpul serei, se minunară de lumina ciudată de pe ceriū; ieră nour, și din cînd în cînd bură pe marea, ba chiar și în Colombo; îndată după aceasta soarele ieși dintr'un nour cu o culoare verde strălucitoare; lumina ieră așa de slăbită că te puteai uită la dînsul cu ușurință. Tot așa s'a înlimplat luni și marți. Cum mi s'a spus, soarele ieră verde cînd a resărit, apoi s'a făcut albastru ca para de pucioasă, și foarte puțin luminos, până ce s'a suit de 20 de grade pe bolta cerească“.

„Hopkins“

Această culoare, după cercetările lui Michie, Pozzi, Smyth, Donnelly, etc. ieră pricinuită de aburii de apă. Deci în părțile de sus ale atmosferei trebuie să fi fost mulțime de aburii de apă cari sara se prefăceau în lîcid și ajutau la formarea stratului pricinuitorii al crepusculilor pomenite.

Să venim acuma la Krakatoa. Iată cum descrie autorii articolului erupțiunea :

„De cînd avem știri de părțile acelea, ieră la intrarea apusană a strîntorei Sondei, aproape la aceeași despărtare de Iava și de Sumatra, insula Krakatoa. Acest vulcan se ridică la 800 de metri și semănă cu Santo-

rinul ori cu Stromboli. De la 22 maiu, lucrà; aruncase pe mare mari cîtimi de spumă de mare și-și deschisese crater la poalele muntelui; și, deși arsesse copacii și casele se risipiseră, locuitorii deprinși cu asemenea lucruri nu se prea îngrijeau. Erupțiunea mergea înainte fără să arăte ce-va semne amenințătoare, cînd la 27 august demineața, se făcù de năprasnă înfiorătoare. Fu mai grozavă de cît erupțiunea care a nemicit Herculanium și Pompei la 79 după Hristos. O insulă vecină, Sebessi, fu îngropată împreună cu toți locuitorii sub o pătură groasă de glod. Insula Iava și Sumatra suferiră de năvălirea mării, 50000 de oameni muriră înnecați; corăbiile, cari se întimplaseră pe marea în apropiere de Krakatoa fură zguduite cu tărie; dar nici una nu se înneacă și corăbierii au povestit amăruntele întimplărei.

„Erupțiunea ținu puțin. Începù la 27 demineața și la 28 se sfîrșise. Cît ținu, se auziră detunări așa de grozave în cît nu ne putem face idee nici de cum de tăria lor, dacă nu le-am auzit; s'au auzit până la Batavia la Ceylan și Australia ca niște lovituri de tun îndepărtate și, din cînd în cînd ca niște descărcări de puști numeroase de tot. În tot timpul acesta, barometrul ieră foarte rîdicat și oscilă de cîte $\frac{1}{2}$ de deget în cîte-va minunte.

„Scena plină de jale se închee printr'o explozie. Se văzù mai apoi că mai toată insula fusese sfărmată și azvirlită în aier. Atunci plecă de la vulcan un val foarte mare, și mergînd de la resărit la apus, întră în strîmtoare, se urcă la 50 de metri, acoperi casele, zmulse arborii, mătură plantațiunile și înneacă pre locuitorii. De trei ori se retrase și de trei ori năvăli valul din nou.

„Vulcanul arunca spre ceriù o mulțime de pietre, de cenușă și de apă. Căzînd înapoi, aceste materii acoperau locul cu un glod negru: pe podul unei corăbii se puse o pătură de 20 de centimetri; se lipea de straie și străbătea în plămii; întunecase până într'atîta lumina soarelui încit corăbierii îmblau în bobote; căzù spumă de mare până ce făcù o pătură groasă de 14 picioare; marea ieră.

acoperită și porturile astupate la intrare. S'a observat că la Batavia a încetat căderea acestor materii cu o zi înainte de ivirea soarelui: fapt însemnat pentru că arată că se formase și stătea în aier un nour gros și ne-străvăziu. Lăsînd de o parte sentimentele de umanitate, putem zice că din punctul de vedere al fiziceî generale au fost zgomote mari, mișcări mari în apăsarea atmosferică, valuri mari pe marea, mulțime de cenușă și de apă svirlită spre ceriū.

Pe urmă arată că turburările în apăsarea atmosferică nu s'aũ mărginit numai în jurul vulcanului, că turburarea s'a întins din acel centru peste tot pămîntul ba încă unda de apăsare a încunjurat globul de două ori măcar (în timp de 33 de ceasuri și 56 de minute s'a îndeplinit o încunjurare complectă), după Wolf.

Despre cutremurarea părței vîrtoase a pămîntului nu se poate spune dacă s'a întins așa de departe; dar se știe ca valul pornit de la Krakatoa s'a simțit în toată lumea.

Din cele spuse urmează că erupțiunea din insula Krakatoa a fost din cele mai îngrozitoare și prin urmare în stare de a arunca la înălțimi forte mari cenușă și aburi de apă.

Jamin spune că o boambă care ar porni din tun cu iuțală de 1000 de metri pe secundă, adecă îndoită cît iuțala obișnuită de 500, s'ar sui până la 51 de kilometri și ar ajunge într'o pătură de aier în care apăsarea nu-î nici a milioana parte din cea la care sîntem supuși noi. Negreșit că vulcanul a aruncat cenușă și apă până la asemenea înălțime mai ales că aburii de apă întinzîndu-se din pricina micșurării apăsării trebuie să fi ajutat și ieî la suirea cenușei. S'a făcut deci o bortă în atmosferă și ca un feliū de protuberanță de feliul celor ce se văd în soare. Materiile cele mai grele au căzut în vecinătatea vulcanului, celelalte au ramas la înălțime formînd un strat care a pricinuit lumina roșă și celelalte fenomene de cari am vorbit.

S'a zis că nu iese cu putință ca să fi stat în aer cenușa de la 27 august până la noemvrie și decemvrie și apoi că nu s'ar fi putut întinde de la Krakatoa peste tot pământul. Jamin răspunde arătînd că cenușa vulcanică iese dusă de vînturi în tot deauna până la depărtări foarte mari. În timpul erupțiunei lui Etna la 1879, cenușa cădea la Mesina și mai departe. La 3 iulie 1880, Edward Whymper, fiind pe Chimborazo, a văzut ridicîndu-se din Cotopaxi un stîlp de fum nalt de 12000 metri, soarele se vedea ca un glob de zmaragd printr'însul. Jamin nu amintește de faptul citat de Fuchs în *Volcans et tremblements de terre* că la 1631 cenușa aruncată de Vezav ajunsese până la Constantinopol, etc. Spune că se știe cum nourî numiți cirrus stau la înălțimi foarte mari timpuri îndelungate, apoi cristalele de gheață cari pricinuesc halosuri, etc. chiar în aerul din case stau atîrnate mulțime de particule și se așază de lasă aerul limpede de tot, numai dacă nu se întră mult timp în odaie. Mai arată că pulberea fiind foarte fină aerul o împiedecă de a cădea și tot o dată atragerea pământului fiind slabă se înțelege că trebuie să urmeze o cădere foarte înceată. Unde mai punem, cum zice Preece, faptul că particulele sînt electrizate și prin urmare pot stă multă vreme fără să cadă, mai ales că după experiențele lui W. Crookes se știe că în golul aproape desăvîrșit încărcările electrice se păstrează multă vreme.

Pentru a înțelege cum de s'au întins pulberile peste tot pământul n'avem de cît să gîndim că masa de cenușă aruncată de vulcan avea iuțală de rotație în jurul axei pămîntești de o potrivă cu a materiei de la suprafața globului și suindu-se sus, la 100 de kilometri de pildă, și ne avînd aceeași iuțală de rotație în jurul axei ca păturile de pe acolò. ci mult mai mică, trebuia să remie în urmă și să se petreacă lucrurile ca și cum s'ar fi mișcat cu iuțală de sute de kilometri pe zi. Dacă s'ar fi suit la înălțimea de 200 de kilometri, după Jamin, ar fi înaintat cu cîte 1200 de kilometri pe zi spre apus

și într-o lună ar fi încunjurat tot pământul. La nord și la sud de paralelul vulcanului a putut fi dusă de vânturile alizee.

Cum că lucrurile s'au petrecut așa vedem de pe faptul că crepusculele s'au arătat mai întâiu spre apus de la Krakatoa în Seychelle, în Madagascar, la Cap, apoi în America în Panama, pe urmă în oceanul pacific. Tot odată din revașele traduse, în urmă se vede că de prin septembrie se începuseră crepusculele și alte fenomene la insula Triemei și aiurea, deci mult mai timpuriu de cât pe la noi

Dovadă hotăritoare mai iese că s'a aflat chiar și pulbere, care s'a cercetat și găsit în totul ca cea aruncată de Krakatoa. Yung a găsit de asemenea cenușă în omătul de pe muntele Solève; un geolog englez Macpherson a cules la Madrid o pulbere neagră în care ierau cristale mici de hyperstenă caracteristică pentru cenușele din Iava. De la 18 până la 19 decembrie a căzut între Aggen și Lenne omăt amestecat cu pulbere închisă. *Gazeta de Colonia* spune că la Gimborn omătul căzut peste noapte iera acoperit cu o pătură neagră făinoasă. La Wageningen în Olanda, în noaptea lui 13 și 14 decembrie, în timpul unei furtuni de la nord-vest, căzù o ploaie care lăsă pe cercevelele ferestrelor niște mil negru. S'a făcut cercetări, Beyerinck și van Dam au comparat această pulbere cu cea din Krakatoa și au găsit'o în totul asemenea.

În sfârșit încă o dovadă. la 1831 s'a întâmplat o erupțiune în luna lui iulie în Mediterana, se făcuse chiar și o insulă, iar Iulia, cenușa aruncată în aer a pricinuit și atunci lumină roșă sara și dimineața, fenomenul se întinse în jurul aceluși vulcan ca și acuma în jurul lui Krakatoa.

Se vede că așa trebuie să fi fost și la 79 înainte de Hristos și de sigur că cercetînd analele acelor vremi se va dovedi că așa a și fost.

(după J. Jamin).

T. U.

Oamenii nalți.

(Anecdotă populară).

Intr'o țară unde-va
Și'ntr'o vreme pe cînd-va
Fost'a fost un împărat
Prea chipos și nalt de stat
Iear vizir avea voinic
Dar mărunt de stat, mai mic.

Intr'o zi pe cînd ședeau
Și'ntre dînșii sfătueau,
Nu știu cum de s'a'ntîmplat
Că vizirul inciudat
Pe'mpărat l'a cam brăzdat
Și cu-o vorbă l'a'ncruntat,
Cit ieră de împărat

Împăratul i-a fost zis
Că-î de stat prea mic și a ris;
Iear vizirul supărat
Zis'a cătră împărat:
„Ceî ce sînt de stat mai mici
Sînt cumiști și sînt voinici,
Iear ceî nalți și deșirați
Sînt nebuni și zvînturați
Și de vraî să-ți dovedesc
Ieu porunca'ți împlinesc.“

Împăratul porunci
Ca să facă cum va ști
Până cînd va dovedi
Și poruncă-a poruncit
Ca să cate negreșit,
Dacă vra să mai trăească
Pe la curtea 'mpărătească,
Să-î aducă, drept dovadă,
Vr'o trei oameni nalți să-î vadă:
Fi vor teferi ori nebuni
Ori zăluzi și căsăuni.

Împăratul porunci
Și vizirul se primi
Și dădù poruncă grabnic

De strigă prin tîrg și crainic
Ca ceî nalți de stat să vie
Că-s chieamați la împărăție.

Prin tîrg crainicii strigară
Și la curte s'adunară
Oamenii mulți și nalți de stat
Tocmai cum au fost chieamat.
Alegînd vr'o trei i-au pus
Intr'o casă'n curte sus
Și-acolò puțin șezînd
La'mpărat s'au dus pe rînd

Cel di'ntăiü care-a venit
Șchiop și ciunt s'a nemerit.
Împăratul l'a 'ntrebat
Cum de-î ciunt și de-a șchiopat?
Omul zice: Împărate,
Ieu sînt dascăl din păcate
Și'ntr'o vreme am poruncit
Ca scolarii nesmintit
Ori și cînd voiü stărnută
Ori și unde s'a întîmplă
Din minî tot să lase jos,
Și să-mi strige: *sănătos!*
Intr'un glas cu toți de-odată
Și din palme toți să-mi bată.
Deci cu-această 'nvățatură
Luni și anî mai mulți trecură
Până cînd mi s'a'ntîmplat
Că băieții mi-au scăpat
Scotînd apă, ca din mină,
Un cofeiu într'o fintină.
Cînd mi au spus am alergat
C'o frînghie m'am legat
Și băieții toți s'au pus
Să-mi dea drumu'ncet de sus,
Până cînd va fi să pot
Pe cofeiu să-l prind, să-l scot.
Am intrat cofeiu am prins
Și veneam afară 'ntins,

Căci băieții toți trăgeau,
Să mă scoată se sileau.
Tocmai, înse, cînd la gură
Niște raze'mî străbătură
De la soare'n ochi și nas
Și-un stărnut atunci am tras.
Cînd stărnut atunci de-odată
Toți în palme 'ncep să bată,
Iear ieu cad și mă stilcesc
Și șchiopez și mă ciuntesc.

Împăratul ascultînd
Zise, vorba încurcînd:
Chiar nebun nu prea se pare,
Dar prea multă minte n'are.

Cel de-al doilea cînd vine
Un obraz cu mîna-și ține
Împăratul îl prăvește
Ș'apoi ieară-și poruncește
Ca să-î spuie ce-a pățit
Și 'n ce chip s'a betejit.

Iel începe: Împărate
Ieu sînt dascal din păcate
Și școlarii într'o zi,
Nu știu cum se nemerî,
Au venit cu toți mi-au spus
Că sînt bolnav și s'au dus
La un doctor ca să-l cheme
Să mă vadă mai din vreme.
Iear în urmă ieū gîndesc
Doctorii cum lecuesc
Și atunci știind prea bine
Că un doctor cum îți vine
Pîn la altă vindecare,
Te oprește de mîncare
Pîn ce doctor imi aduc
M'ășezăi ce-vă să mbuc.
Mîncam ouă, dar de-odată
Ieată doctorul s'arată,
Pe cînd tocmai am fost pus
Ieu în gură-un gălbănuș.
Cînd îl văd mă zăpăcesc,
Dau să-l lepăd, nu'ndrăznesc.

Ș'intr'o vreme de al de acele
Îl dădui după măsele.
Iear cînd doctoru-a intrat
Și-mi văzû-un obraz înflat
Puse mîna, pipăi
Mai stătû se ră-gîndi
Ș'intrebă apoi de mine
De mă doare. De rușine
Că mă doare chiar i-am spus,
Atunci doctorul s'a pus
La tăiet și spintecat
Și obrazul tot mi-a spart
Și mi-a scos din gură ieară
Gălbănușu'ntreg afară.

—Uite, vezi ce avuși în gură?!
Coșcogemite coptură!..“
Iel imi zice: vezi ce-avuși
Ieu mă uit la gălbănuș,
Și de doctor vindecat
C'un obraz remas'am spart

—Iea acesta-î, hotărît
Chiar năuc desăvîrșit,
Zise-acuma împăratul
Și strigă să vie altul.

Cînd pe-al treilea chemară,
Toți atunci se minunară:
Trupu'n casă i-au aflat,
Ieară capu'n pod băgat.

Ce să fie, ce minune
Nu se află nime-a spune.
Iel în casă singur stînd
Și o bortă'n pod văzînd
Pus'a capul și-a sucit
Și tot hojma s'a'nvîrtit,
Pîn la urmă s'a'ntîmpiat
Capu'n bortă de-a scăpat.

Deci viziriū atunci de-odată
Porunci la slugi să-l scoată.
Spart'au podul, l'au stricat
Și l'au dus la împărat
Tocmai cum l'au fost găsit
Cu-o podea băgată'n gît.

Împăratul minunat
De-așà poznă, l'a întreat
La ce lucru-î ieste bună
O podeală'n gît să-și pună ?
Iel îi spuse că șezind
Și-o bortă'n pod văzind,
Ne-avind altă de lucrat,
Pus'a capul și-a 'ndesat
Și-a 'nvirtit, a mai sucit,
Ca să-î treacă de urit,
Până cînd s'a întimplat
Capu'n bortă de-a scăpăt.

—Om nebun și prea netrebnic
De ocară numai vrednic,
Lipești om nerușinat,
Zis'a bietul împărat.—
Iear de grijă-apoi cuprins
Că vizirul l'a învins
Și'ngrijat și chiar de frică
Nu și lui nebun să-î zică,
Pe vizir l'a întreat
Să-î răspundă răspicat:
Cam ce lucru, ce stihie
Cășunează nebunie ?

—Ca pricină, prea luminate
Multe pot a fi de toate
Înse ieată o greșală
Care-duce nebuneală :
Părul barbei ie bortit ;
Și'n tot lungul ie scobit.
Tăind barba ca ori-care,
Borta, care păru-o are,
Se deschide și se scurge,
Prin iea mintea toată fuge.
Drept aceea negreșit
Lucrul cel mai nemerit,
Barba'n loc s'o tunzi s'o razi
Socotesc c'ar fi s'o arzi.
Cînd arzi părul se sucește,
Borta'n capăt se lipește
Și prin iea de-aci 'nuainte
Numai curge-un strop de minte.

Împăratul bucurat
C'așà lucru a aflat,
În loc barba să-și mai taie
S'a închis într'o odaie :
De-acum barba să-și pîrlească,
Mintea să nu-și prăpădească.
Luminarea și-a aprins,
În mîni barba și-a cuprins
Și-a dat vîrfu'n luminare ;
Înse părul arzind tare
Și la mîna ajungînd,
Luă minele pe rînd
Și de veste cînd a prins,
Capul tot și-a fost aprins.
Țipă, strigă : „Vai de mine,
Ard, săriți !!.“ Vizirul vine
Și văzindu-l cu mierare
Strigă groznic, strigă tare :
„Săriți oameni și veniți
Și ne plîngeți ne jeliți :
Ceriul aspru ne-a certat,
Bietul nostru împărat,
Cum ieră cam vîntuit,
Boala a-zî l'au vitruit
Și curat, a 'nnebunit,
Căci din' teafăr împărat
A-zî foc capului și-a dat.“

Lume multă-atunci s'a strins,
Pe 'mpărat la cap l'au stins ;
Iear viziru'și iea de samă
Pe boieri la sfat îi chiamă
Și la sfat se sfătuesc
Și cu toții hotăresc
Ca vizirul să le fie
Împărat pe'mpărătie.
Iear de-atuncea înaintea
Cu blăstăm și jurăminte
Hotărit'au ca'mpărat
Să n'aleagă nalt de stat.

T. D. Speranță.

Despre origina zăharului din lapte.

Paul Bert trimese academiei de științe din Paris o notă în această privință, noi o traducem după *Comptes rendus* No. 13 (31 Mart 1884) pag. 775.

„In timpul alăptărei, glanda din țigă dă mari cîtimi de lactoză. De unde vine acest zăhar? Se pot face două presupuneri în privința originei lui.

„După una, zăharul s'ar fi formînd pe loc, chiar în glandă, din vre-o materie lactogenă, asemănătoare cu glicogenul din maiu descoperit de Claude Bernard. După alta, l'ar aduce sîngele, și glanda numai l'ar deosebî di'ntrînsul; ar trebui atunci să presupunem că zăharul se formează în organism în cîtimi mari după naștere și că se înmagazinează în țigă.

„Pentru a judecă ipoteza din urmă, mi-a venit ideea de a tăia glandele din țigă înainte de îngreunare și să cerceteze urina după facere. Dacă zăharul se formează în mare cîtime în organism, va trebui neputînd ieși prin țigă, să fie ales din sînge de cătră rerunchi, și animalul va fi pe un timp glicosuric.

„Făcui această experiență la 1878 tăind țigăle unei femei de porc de India, în urina căreia nu găsi zăhar. Aflăi atunci că Dl. de Sinéty, dar cu alt scop, făcuse aceea-și cercare asupra unei femei de cobaye, și că ajunsese la acela-și rezultat.

„Am început atunci a căută vre-o materie glicogenică în țesătura țigăi. Lucrăi ca și Claude Bernard cu maiul, întrebunțînd pe rînd apa fierbinte ca să topesc și alcool ca să precipit lactogenul căutat. Mai multe analize imi dădură rezultate ciudate și nepotrivite între dîsele, de aceea rugăi pe Dl. Schützenberger și D-sa mă ajută în acest studiu cu sfaturî.

„Iel singur cercetă mulțime de ugere de vacă și de capră. Află în unele, și mai ales în acele cari nu dădeau lapte, cîtimi foarte mici de un feliu de materie pe care acidul sulfuric o prefăcea în zăhar, fără ca balele, diastază ori sueul pancreatic să poată face aceea-și prefacere.

„Ieste văzut că această materie nu poate jucă vre un rol însemnat în producerea zăharului din lapte, și mă văzui silit să mă întorc îear la ipoteza veche și să fac din nou acele experienți.

De astă dată, în loc de animale mici și cari de feliu lor dau lapte puțin, am întrebunțat o capră care după ce s'a tămăduit de tăierea țigălor a purces a făta o dată cu alta căreia îi lăsasem țigăle.

„Amîndouă fătără în aceea-și zi, la 14 mart 1883. Înse, la capra neoperată nu se află nici urma de zăhar în urină, iear la cea fără țîțe se găsi foarte mult, amîndouă caprele fiind hrănite și îngrijite de o potrivă. Din nefericire în urma unei aprinderi a țîțelor, de la ziua a treia fu silit să între-rup experiența.

„Începuî din nou și acuma la 22 mart fătă altă capră căreia îi tăsesem țîțele și în urină, în care în timpul cît a purtat nu se aflau nici urme de zăhar, se arată zăhar, care reducea licoarea cupropotasică. Trei patru zile fu mult zăhar, apoi se împuțină, și astă-zî la 31 mart mai nu se mai află.

„Aceste două experiențe, foarte limpezi și foarte potrivite între dînsese, îmi dau dreptul de a închee că *zăharul de lapte se produce prin excretarea zăharului fabricat în organism în mare cîtîme după naștere.*

„Unde se formează? Foarte probabil că în maiu. Se arată de o dată ca lactoză ori sub forma obișnuită de glicoză, prefăcîndu-se în lactoză în țîțe? Voiu căpătă respuns la această întrebare analizînd cu băgare de samă urina cuprinzătoare de zăhar, ceea ce până acuma n'am putut încă face.“

BCU Cluj / Central University Library Cluj

S. G.

Despre dialectul moldovenesc.

Voiu vorbi mai cu samă de graiul popular din partea de sus a Moldovei și anume din județele: Dorohoiu, Botoșani și Iași.

Va trebui să cercetez dialectul în privința fonetică, etimologică și sintactică, afară de exemp'ele ce voiu cită la fie-care lege voiu publică din cînd în cînd în revistă bucăți scrise în acest dialect. Poate că voiu reuși a îndemna ast-feliu și pe alții să publice ce știu despre acele dialecte pe cari le-au învățat în copilărie și prin urmare le cunosc mai bine.

Particularități fonetice

A.

1. **A accentuat urmat de n, mp, mb, s'a prefăcut în i ca și în limba literară, zicem cîni, pîni, mîni, lîni, etc.**
Î din cuvinte ca *călcîniu, căpătîniu* . . . trecute în căl-

ciu, *căpătiiu*... s'a înlocuit prin *ă* și se zice *călcăi*, *căpălăi*... în graiul de astăzi. Această înlocuire a finalei *iiu*, prin *ăiu* se primește și în limba literară. Fenomenul de care vorbim nu poate fi explicat ca o remășiță din o vreme cind *a* urmat de *n*, *mp*, *mb* ar fi fost în faza *ă*; căci, cum am arătat aiurea, între altele și într'un răspuns ce am făcut D-lui I. Bumbac în privința textului aflat la Voroneț, *un* n'a trecut prin faza *ăn*.

2. *A accentuat urmat de m s'a prefăcut în ă* ca și în limba literară și zicem: *cîntăm*, *lucrăm* etc.

3. *A accentuat precedat și urmat de vocalele i sau e s'a prefăcut în e*, cu mare regularitate.

Din lege avem *lege*, din *treace-trece*, din *șeșe-șese*, din *șapte-șapte*, *zece-zece*... Așa dar la Moldoveni nu întîlnim formele *șase*, *șapte*, *zace* cari se află în alte dialecte... Formele *șese*, *șapte*... adecă cu *e* după *ș*, *f*, *z* se mai aud, dar sînt și alte forme despre cari va fi vorba mai încolò. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Sub influința formelor cu *ea* sau *ia* prefăcut în *ie* sau *e* s'au produs multe schimbări analogice.

Sub înriurirea persoanei a doua singurît și a doua înmulțit sau înlocuit toate celelalte persoane prin forme cu *e* în loc de *ea*, la netrecute. De pildă se zice: *tăcem*, *tăcei*, *tăcè*, *tăcem*, *tăceș*, *tăcè* în loc de *tăceam*, *tăcei*, *tăcea*, *tăceam*, *tăcetî*, *tăcea*.

Sub înriurirea pluralului asupra singularului, formele cu *ea* de la singurît s'au pierdut și s'au înlocuit prin altele cu *e*. Așa trebuia să se zică *stea-stele*, *vergea-vergele*,... moldovenește se zice înse *stè*, *steli* *vergè*-*vergeli*, etc. Tot așa în locu de *tăiat-tăieși*, *băiat-băieși* se zice *tăiet-tăieș*, *băiet-băieș*, etc.

Tot așa cu infinitivul scurtat de la conjugarea a doua, în loc de *ă tăcea*, *a putea* etc.. sub înriurirea infinitivului lung *tăcere*, *putere*... se zice *a tăcè*, *a putè*, etc.

4. Asupra schimbărilor lui *a* neaccentuat trebuie să notăm că *a* final neaccentuat nu se află sub forma *ă*,

ci *i*. Așà se zice: *vacî, casî, barbî, ceapî*... în loc de *vacă, casă, barbă, ăpă*, etc.

5. *A* neacc. din năuntru cuvintelor nu se află în totdeauna înlocuit prin *ă*, se zice: *barbat, sarat, catat, carat*... în loc de *bărbat, sărat, cărat*...

S'ar putea presupune că în asemenea cuvinte s'ar fi păstrat *a* neaccentuat cînd în silaba următoare se află *a* accentuat, deci neprefăcut în *ă*; dar sînt fapte cari dovedesc că și la Moldoveni se prefăcuseră toți *a* neaccentuați din lăuntru cuvintelor în *ă*, întocmai ca la ceilalți Romîni. Fenomenul de mai sus se datorește următoarei legi: *orî ce ă, orî-care i-ar fi origina, se preface în a cînd în silaba următoare se află a accentuat*. Iată exemple și a nume de trei feliiuri, adecă de acele al căroră *ă* se făcuse din *e* precedat de labiale, de acele cu *ă* din *e* după *s, ș, ț, z, j, r*, și de acele cu *ă* din *a*:

<i>pecatu</i>	—	<i>păcat</i> (literar)	<i>pacat</i> (moldov.)
<i>varsatu</i>	—	<i>vărsat</i>	„ <i>varsat</i> „
<i>secatu</i>	—	<i>secat</i>	„ <i>sacat</i> „
<i>țeranu</i>	—	<i>țeran</i>	„ <i>țaran</i> „
<i>remasu</i>	—	<i>renas</i>	„ <i>ramas</i> „
<i>scapatu</i>	—	<i>scăpat</i>	„ <i>scapat</i> „
<i>lasatu</i>	—	<i>lăsat</i>	„ <i>lasat</i> „ etc.

Un *a* accentuat a putut preface în *a* pe toți *ă* neaccentuați ce se aflau înainte de dînsul, de pildă din *vătămat* s'a făcut *vatamat*; din *blăstămat*, *blastamat*: din *călăraș*, *calaraș*, etc.

Cuvîntul *cîrnaț* și altele de feliiul acestuia ne pot încă sluji ca dovadă că în adevăr s'a prefăcut *a* neaccentuat în *ă* chiar dacã ierã *a* în silaba următoare. În adevăr din *carnaț* trebuie să se fi făcut întăiū *cărnaț* și apoi din acest *ă*, *i* ca și în *căștig*, *tărziu* cari au ajuns la *cîștig*, *tîrziu*, ...

5. Ca și în limba literară *a* accentuat de la înmulțitul în *i* al substantivelor femeestî se pare prefăcut în *ă*, adecă se zice *cărți* nu *carți*, *părși* nu *parși*; înse la Moldoveni se întinde asemenea prefacere și asupra lui *a*

accentuat din antepenultimă. Aşa cuvîntul *marginî* face *mărginî*; *lature*, *lăturî*; *coraghii*, *corăghii*; *vraghie*, *vrăghii*; *saghii-săghii*; etc. Formele *corăghii* şi cele ce urmează după dinsele se întrebuintază în limba literară, dar în loc de *mărgenî*, *lăturî* se zice, de obicei *margenî*, *laturî*... Am dovedit în gramatică că fenomenul de care vorbim aici iese pricinuit prin analogie cu forme ca *îuţală*, *îuţali*; *ţapă*, *ţăpi*... în loc de *îuţeala*, *îuţeli*; *ţeapă*, *ţepi*, etc.

E.

1. *E* deschis şi acc. prefăcut în *ie* se află şi acuma păstrat în unele cuvinte, dar de obicei *i* s'a absorbit după ce a făcut pe consoanele aflătoare înaintea de din-sul să sufere schimbări foarte însemnate.

2. Prefacerea lui *e* acc. în *i* înaintea de *n*, *mp*, *mb*, cînd ieră precedat de labiale s'a întîmplat în moldoveneşte, se zice *vînt* din *ventu*, *mormînt* din *mormentu*, etc.

3. Prefacerea lui *e* accentuat urmat de *n* iese de asemenea cunoscută: *minti*, *linti*,...

4. Prefacerea lui *e* acc. în *ea* s'a întîmplat ca şi în celelalte dialecte româneşti şi ca şi în alte dialecte *ea* s'a înlocuit prin *ee* apoi prin *e* după legea de care am vorbit la *A* sub numărul 3.

5. Prefacerea lui *e* acc. în *ă* după labiale s'a făcut după aceleaşi legi ca şi în limba literară. Efectul acestei prefaceri asupra grupei *ea* s'a arătat şi în moldoveneşte zicem: *fată* din *feată*, *masă* din *measă*. Dacă se mai zice pe unde-va în Dacia traiană *feată* şi *measă* nu ştiu, dar pot încredinţa că asemenea forme sînt cu desăvîrşire necunoscute pe la noi şi nu le întrebuintăm nici ca forme literare. La Moldoveni s'a aplicat cu mare străşnicie această lege fonetică, aşa se zice *vac* din *veac*, *bat* din *beat*, *prîbag* din *prîbeag*, etc.. De asemenea se află formele: *mărg* din *merg*, *vorbăsc* din *vorbesc*, *stropăsc* din *stropesc*, etc. Pe lângă aceste forme se mai află şi altele cu *e* păstrat şi în sfîrşit cu *e* păstrat şi cu labialele înlocuite prin sunetele ce s'au format di'ntr'insele sau în locul lor

innainte de i. Aşa se zice *vorbăsc*, *vorbesc* şi *vorghesc*; *stropăsc*, *stropesc* şi *strochesc*; etc. Dar singurele forme foneticeşte corecte sînt cele cu *ă* (la persoana aceasta). La persoana a doua singurit şi la a treia sînt corecte formele cu *e*, adecă *vorbeşti*, *vorbeşti* şi prin influenţa acestora s'a ținut orî s'a format din nou *vorbesc*. La persoana întăea şi a doua de la înmulțit formele moldoveneşti corecte sînt cele cu labialele prefăcute şi numai prin analogie s'au întins la celelalte persoane. Deşi despre acest fenomen puteam vorbi la labiale, dar fiind că am dat de dînsul acuma cu prilejul prefacerii lui *e* în *ă* putem să-l explicăm aice.

Deci după fonetica moldovenească ar fi trebuit să avem: *vorbăsc*, *vorbeşti*, *vorbeşti*, *vorghim*, *vorghiț*, *vorbăsc*. Prin înriurirea formelor cu *gh*, atit de aice cît şi de la infinitiv s'a format: *vorghesc*, *vorgheschi*, *vorgheschi*, *vorghesc*; iar formele *vorbesc* sub înriurirea persoanelor cu *b* păstrat.

6. *E* accentuat precedat de *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j*, *r*, s'a prefăcut în *ă* cu mare regularitate şi fenomenul a avut mulțime de urmări. Între altele s'au supus prefacerii şi acei *e* cari s'au format din *ea* în exemple ca *șapte*, *țese*, *zece* cari să rostesc acuma: *șăpti*, *țăsî*, *zăci*, etc.

(Va urmă).

I. Nădejde.

Facerea Zoitei

(după natură)

Lumea se strînsese dinnainte porței ca la comedie. Toți se întrebau unii pe alții ce este și fie-care spunea într'alt chip. Din pieața Halei jidani și precupețele întîrzieate lăsaseră marfa și se uitau rîzind spre ferestrele deschise.

Și din gură în gură mergea vorba:

Casapul Nichitache Todiraș spunea scuturîndu-și pestelcă că logofătul i-a spus c'a fugit duduca. Din potrivă mărunțușariul de alături zicea că nu se poate—Uită-te, duduca'i la fereastră. Domnul Niță spunea că boierul a prins pe cucoană cu un ofițeriu.

Pe trotuarul de lingă hală mai multe precupețe grăieau tare și se sfădeau zicînd unele că boierul și-a tăieat gîtul, altele ba că Conu Jănica a căzut în fîntînă, ba că a înnebunit cucoana.

Ferestrele iewău deschise și pe dinnaintea lor treceau ne-
contentit chipuri, iewar din lăuntru zgomotul și larma trăsese-
ra ochii și privirile. Pare că se ucidea în casă.

* * *

Zacusca se sfirșise bine. Cocioana Raluca, duduia Aspazia,
Jănică, (băieatul cel mai mic), coconul Neculai, cu toții mîncaseră
liniștiți, băuseră cumpătat. Alecu, băieatul cel mare lipsea sub
cuvînt că are treabă la biblioteca: pregătea licența. Nu prea fu-
seseră bine slujiți la masă, căci Zoița, fata din casă, iewar bolnavă
de cu demineața și în locul iewei slujea spălătorita. O picătură de
grăsime chiar picură din farfurie pe favoriții suri ai boierului,
dar nimine nu s'a supărat. Să nu fi fost Catinca, ce-ar mai fi
pățit sluga să fi făcut așa. Mai întâiu că pentru ce nu ține bine
farfuria, apoi că putea să pice grăsimea pe surtuc, nu pe favo-
riți și că ar fi trebuit să-i puie părăchea de straie în socoteală.
Acum înse lucrul a trecut căci, de! Catinca nu iewar deprinsă să
slujească la masă, și ce-î de făcut, mai trebuie să le treci multe,
mai ales cînd slugile se găsesc așa de greu și au atitea mofturi!
Cînd demineața a adus cafeaua cocioanei, Zoița iewar cit pe ce să
cadă de ametală și cocioana i-a zis să meargă să se odihnească,
socotind că până la amiează-zî îi va trece boala,

Dar nu știu ce iewar în văzduh care prevestea lucruri slute.
Slugile iewar stîngace cu toată băgarea lor de samă, mergeau în
virful degetelor și prin silința lor de-a mulțami pe stăpîni pare
că își pregăteau pricine de a le cere bună voință și iewertare în caz
de greșală, înlăturînd ocară. Pe după ușe privirile lor îngrijite iewar
întovărășite de vorbe spuse încet și în treacăt. Jănică iewar grozav
de neastîmparat pe scaun și înnainte de sfirșit se sculă de la
masă zicînd că are de gătît o traducere la latină. Duduca A-
spazia tăcea și plecă ochii în jos de teamă să nu dee de gol
ce gîndea. Boierul, după masă, trecu în cîntelerie ca să-și iewe
după obicei cafeaua și să cetească Curierul lui Ballasan ce tocmai
atunci sosise. Cocioana și duduia Aspazia se duseseră în iewtac,
unde mama se apucase de luat socoteala rîndașului, iewar fata să
făcea că cetește într'o carte.—Treî oca carne, un franc douăzeci
pînea, două zeci verdețurile, cincî-zeci și cincî pînea oamenilor,
aceste iewar vorbele care resunau monoton din gura lui Gheorghe,
om ca de 35 de ani, bărbos și spătos, iewar de dincolo se auzeau
pașii regulați ai boierului cariî rodeau papucii și covorul.

— Opt franci șapte-zeci și cincî face. Ai avut zece, mai tre-
buie unul și două-zeci și cincî.

Gheorghe numără banii, se scărpină puțin în cap, rădică o-

chiî în spre bagdadie ca și cînd voiea să-și aducă aminte și șoptea gînditoriu:

— Zece bani, zece bani, pe ce i-am dat?

— Ce nu-ți iese? Te-a înșelat iear cine-va? Tot deauna faci așa, zise răstit cucoana.

— Zece bani, zece bani, urma încet Gheorghe, fără a baga în samă zisele cucoanei.

Se mai scărpină, mai caută prin pungă, mai făcù încetișor pe degete lista celor cumpărate, apoi își aduse aminte că a dat cei zece bani pe alifile Zoitei

— Da bine, ce? Nu are de gînd să se scoale moaca ceea a-zî?

— Puî dă, știu ieû, cucoană.

— Ian, mă rog, spune-î să se scoale sau să-sî puie slugă în loc, pare că-î plătesc leafă ca se stee pe tanduri!

— Puî, i-oiû spune, respuse greoiû Gheorghe deschizînd ușa. Un zimbet îi îmflorî buzele cînd se văzù afară și se duse în bucătărie bucuros că i-a ieșit socoteala și că n'a remas datoriu ca în alte dăți, așa de sufletul dracului.

*
* *
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nimene din slugi nu îndrăznea să spuie *sus* că Zoia ie bolnavă de facere. De demineață de cînd fata căzuse bolnavă, cu toatele se sfătueau cum să spuie cocoanei și pe cine să însărcineze cu aceasta. Dar fie-care se lepada ca de satană și trimetea pe cealaltă.

— Da unde se află, Madam Tasié, pare că sînt nebună să-mi găsesc beleaua.

În sfîrșit hotărîră să spuie coconașului Jănică, ca iel să ducă vestea sus. Știeau că are să fie furtună grozavă, dar ce ierau să facă, Zoia ținea numai o gură și nu puteau să o lese așa ca pe un cîne.

Hrănit cu toate cele ce spun slugile pe sama stăpînilor și pe a tuturor, crescut prin bucătărie, băietul, în tot timpul slobod se ținea de poalele slugilor, amestecîndu-se în vorba lor, ascultînd, toate sfaturile și necuviințele, căci îl îmvațaseră de mic toate cele ce părinții îi ascundeau. Scăpat de la masă, iel fugise în tinda spălătoriei și cu ochii la borta cheiei urmă cu priviri îmflăcărâte facerea Zoitei în nădejde de a vedea lucruri nostime și forme goale.

Jănică de cuvînt intră în odaiea mă-sei și cu obrăznicia lui de copil stricat de timpuriu, știind ce isprava avea să facă vestea, începù, fără a se schinchisi cît de puțin:

— Știi ma-ta, mămuță, că Zoia face copil!

— Ieși afară, obraznicule, strigă cocoana Raluca supărată pe cînd duduiea Aspaziea plecă și mai tare ochii în carte, văzînd descoperită taina ce o știea și ieia de demineată de la slugi. Ne dînd nici o crezare băietului, totu-și cucoana Raluca se scobori la spălătorie unde stătea Zoița pe un pat de scînduri.

Acolò află adevărul. De aice tot zgomotul prevăzut, de aici pricina strîngerei lumei la poartă, lăsarea mărfurilor de cătră preocupete și vorbele care fugeau din gură în gură în pieața halei, din pieața apoi în tot tîrgul, așa în cit până în sară și a doua-zi, toată ziuica, Iașul întreg, se îndeletnicea o parte cu fuga duduiei Aspaziei, alta cu prinderea cocoanei cu oșterul, o mahala cu moartea boierului, cealaltă cu nebunia cocoanei sau cu căderea lui Jănică în fîntină.

* * *

— Auzi tu, Nicule, auzi tu, să-mi fete scroafa în casă la mine! Numai decît să mergi chiar a-zi la biuroū ca să-mi cauți altă slugă și să-mi chemi și comisariul, auzi?

Cuconul Neculai, dădu din umere, merse de închise ferestrele și începî primblîndu-se mereu:

— Dar pentru numele lui D-zeu, femece, mai încet, stirnești toată mahalaua cu gura d-tale.

— Așa! și tu ții cu muierea dracului. Așa mi-a trebuit, am dat afară pe Smaranda, femece așezată pentru ca să ieau pe aceasta.... pe aceasta cum să-i mai zic.... Am adus'o de la țară, fată neștiutoare de ticăloșiile tîrgului, o culc sus, lingă ietacul meu, o cocolesc, o îngrijesc și drept resplată, poftim, îți toarnă în casă un copil.... O să-mi scoată perii albi slugile.... Și vacele celelalte de a-zi demineată îmi stau cu gura cascătă și nu-mi zic nici un cuvînt! Acum tocmai trebuie să aflu!

Și îi venea stenahorie Cucoanei Raluca, apoi ieară-și aducîndu-și aminte începea văicărîndu-se:

— Și doară să nu-i fi spus la tocmală: Ian ascultă, fată hăi, ai sau nu ibovnic, spune drept căci de-l voiu prinde prin ogradă îi rup picioarele.... Și să mi-o fi văzut cum mi se fasolea: Da, unde să pomnește, coconița, una ca asta, ferească sfîntul....

Coconul Neculai văzînd că nu are cu cine se înțelege, că pe femecea-sa o apucaseră hachițile, își urma filosoficește primblarea motolînd în mîină supărat Curieriul Balasan, în timp ce cucoana Raluca își urma văicărările. De obicei îi ieia nu primea în casă nici femei măritate sau cu copii, nici cu *hatalău* cum îi iera vorba. Asta aducea daună moralului nepătat al casei, necum să-i fi trecut prin minte, că ie cu putînță ca o slugă să nască între

zidurile caselor d-sale. Și nu i-ar fi fost atîta ciudă, dacă ar fi simțit ce-va dinainte, dar așa de o dată, asta îi rodea inima și-i ascuțea glasul.

Despre Zoîța, ar fi jurat cu mîna pe sfînta Evanghelie că-i fată cinstită și poftim, tocmai iea.....

Apoi toată ciuda și-o descărcă pe celelalte slugi, cari, de frică, treceau, veneau și se duceau tăcute ca niște umbre și în virful degetelor.

Duduca Aspazia se preumblă de alungul cerdacului, cu nasul veșnic în carte, făcîndu-se că nici nu aude, nici nu vede nemic; iea singură scăpase neocărită.

Cît despre Jănică, nu se știea unde ieră și apoi cine se mai gîndea la dînsul acum?.....

Neștiind ce să mai facă, cocoana Raluca trimese să-i cheme moașa și pe fata ieii cea măritată Elencu, cu carele să se sfătuească și înaintea cărora să și verse tot năduvul din suflet, căci cătră Aspazia iera necuviincios—fetele nu trebuie să stie lucruri de acestea, ieră C. C. Neculai nu vroiea să o asculte.

* * *

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pe cînd *sus* să chibzueau lucrurile, *jos*, în spălătorie, bieta Zoîță ținea numai o gură. Lîngă dinsa bucătărița meșteră în punerea păharului, se îndeletnicea cu această operație în care își punea toată ghibăciea. În teoriei ieii de doftoroaie, Tasia socotea că vătămătura și fac-rea fiind tot în pîntece tot una face și au a-celea-și leacuri. Apoi știea iea de la o facere a ieii că tot așa îi pusese o babă. Și își mai zicea, cine știe, poate nici nu-i facere, fetele aceste nici nu știu în cite luni sînt.

— Iei lasă, mai tacî oleacă, n'aibi grijă ca n'ai să mori, am făcut ieu cincî și, slavă Domnului, așî mai putea face pe atîția, hai stăi locului, așa, binișor, zicea vorbarița Tasia așezînd trupul fetei, așa.... De! ce vraî, cine face leagănă; dacă te-ai apucat de pozne, trebuie să tragi puțintel acum. Și-apoi tocmai cu cine, tare ai mai fost proastă, fată hai, să te lași, pare că boerilor le pasă de copiii cari vi-i fac. Noroc, zeu, că duduca nu știe totul, ar fi în stare să facă o comedie. S'o vezi cît de mînieta'i vrea să ne bată și ne ocărește cum îi vine la gură.

Bieata Zoîța nu mai putea de durere, o sudoare rece o trecea, voința aproape o părăsea și numai conștiința durerii domnea într'însa. Pare că se rumpea ce-va în iea și cu toate păharele și cărămizile Tasiiei, numai continea de țipat decît în rare și scurte restîmpuri și apoi o apuca din nou. Din ce în ce durerile ierau mai puternice, bolnava nu putea sta culcată, să-

rea și lăsându-și bustul pe pat, așa îndoită în două, cadentat își mișca trupul la dreapta și la stînga, gîndind că i se mai alină durerile.

* * *

În sfîrșit moașa sosi. Ducea Elencu venise și sfătuiea cu mă-sa care puțin să mai domolise acum. După întreaga povestire a lucrului, se înțelege, a venit vorba și asupra paternității copilului.

— Apoi bine, cocoanelor drage, ceea ce mi-i ciudă, ie că pe nimene nu pot da vină. Părea fata așa de cinstită, părea așa de ascultătoare, scîrnăviea. Cu sergentul de pont, cu soldatul maiorului de alături, cu băietul veziteului... iei bine.... nu pot pricepe. Aici mă încurc și cu toate acestea din văzduh nu a făcut copilul, adăugea cu încredere Coccoana Raluca, căzînd plină de gînduri în fundul jîlțului.

Apoi vorba s'a lățit grozav. În curiozitatea lor, fie-care numea pe unul, dar nu puteau cădea de aceea-și părere, la fie-care nume cocoana Raluca izbucnea:

— Da nu se poate, părea fată cinstită, scîrnăviea, o culcam lîngă ietac...

— Lasă că aflu ieu acu-și, zise moașa.

Ochii celor două femei ardeau de dorința de-a știe și amîndouă trimiseră mai iute pe moașă lîngă patul unde zăcea fata din casă.

În sfătuirea lor, uitaseră că Zoîța avea nevoie de ajutoriū.

* * *

Cînd a intrat moașa, Zoîței i se părū că de acum ie scăpată, dar pe lîngă simțimîntul acesta, frica, rușinea și durerea îi scuturau dinții.

— Așa-i că nu iese? Să cunoaște că ie din flori, zise întrînd moașa.

La aceste vorbe reutăcioase, Zoîța își țintî ochii plini de lacrimi în spre moașă și zbuclnînd în plîns cu glas desnădăjdut răcni: — Nu mă lăsa cuconiță și ma-ta, mă rog matale, că mor, de!... păcatul m'a împins, am greșit, ru mă lăsa îți sărut minușitele. — Și țaranca luînd, minele moașei, cu buzele iei calde le umplea de sărutări, fața iei de la țară, trăsăturile zbircite de durere, simțul că se află singură în mijlocul străinilor, că poate să moară pe minele lor, îi punea pe fața de altmîntrelea comună, deși nu urită, ce-vă deosebit.

— Apoi, dă! fată hăi, moașa trebuie să știe cu cine l'ai făcut, căci alt-feliu nu poate să ieasă, haide spune cu cine și ai scăpat, zise moașa făcându-și cu ochiul și înflorindu-și buzele cu un zimbet al dracului. Zoia înse a remas mută la întrebare. Iși acoperi fața cu amîndouă minele și zbučni din nou de plîns.

— Nu știu... Cu nimene.

Dar moașa a început să rîdă, „Ce-î spunea ieî palavre, vra să vînză crastaveți grădinarului; spune încaitea că ai visat și hop! te-ai trezit îngreunată ori pe semne iești maica domnului“.

— Mi-î rușine, mă tem, nu pot spune, nu pot—și Zoia din nou cuprinsă de dureri își acufundă capul în pernă plîngînd cu hohot.

— Mămucuța mea, ce m'ai făcut, am să mor...

— Apoi dacă nu vrei, ce să-ți fac, cu de a sila nu pot și fără asta ajutoriul meu ie degeaba. Hai, spune acum că după aceea ai să mă rogî tu singură și cine știe unde voiî mai fi... haide... iute... Și moașa se îndrepta spre ușă. Atunci, văzînd'o că pleacă, Zoia strigă:—Stăi duduca că spun, numai nu te duce, aibi milă și-ți fă pomana cu o bieată fată străină.—

— Ieî spune degrabă că ies.

Zoia înse se tot codea:... În sfîrșit îi spuse că ieră de la țară, acolò cu un flăcău...

— Dar, iear spui palavre, iești de un an de zile în tîrg, îi respunse supărată moașa. Nu ți fie rușine de mine, pare că are să știe cine-vă? Cînd ai ști cîte știu, moașa ieste ca și duhovnicul. . .

— Ieacă că spun, dar să nu afe cum-vă cucoana, că mă prăpădește... Dar mi-î rușine, nu, nu pot.

— Iear te fasolești, bre, bre, bre; iești mai reu de cît o duduca, ieaca știi fata lui Cuconu Iordachi, ieri noapte a făcut un copil, și mi-a spus fără multă vorbă, și doară îi cucoană, coșogemete fată de boieru și tu o moică să mi te fasolești de un ceas ca o staccă în laț.

— Apoi de! ce o fi de acuma o fi, numai nu mă lăsa că mor, l'am făcut cu coconașul Alecu; dar ce-s vinovată, mămucuța mea, mi-a spus atîtea lucruri, m'a amețit și acum ieu trag păcatele...

— Cu bădiea Alecu!—se auzi glasul lui Jănică, care țușnînd de după un dulap unde se ascunsese, o tuli sus ca să spuie bucuria.

— Știi mata, Zoia a făcut copilul cu bădiea Alecu....

Facerea nu a fost grea și moașa făcîndu-și datoria, lăsînd copilul pe mîna Tasei, alergă sus, cu vestea, pe care nu știea cum s'o spuie pentru ca să pregătească pe cucoana Raluca.—

Acum înse toată lumea știea, mama nu a avut de cit un singur cuvînt la vestea ispravilor fiu-său:

— Scîrnăviea! Să-mi desfrîneze băietul, ptiu! bateo-ar puștiea...

* * *

Prin mijlocirea moașei copilul a fost lepădat la casa orfanilor, iar Zoița după însănătoșere a fost dată afară, izgonită și ocărită cum îi venea la gură cucoanei Raluca. Acum ie mănă. Alecu peste două luni se însoară cu o fată cu stare. Până atunci se îndeletnicește cu tipărirea tezei de licență. A scris despre *drepturile copilului natural* și gurele rele spun că lucrarea profesorului Accollas și cu teza lui Alecu samănă ca și ciud nu ar fi lucru curat la mijloc.

Gurele rele spun, ieu unul înse nu cred nem'c. — Alecu ie băiat așa de cinstit. Și-apoi încă nu i profesor la Universitate.

Const. Milte.

Despre inteligența momițelor.

În Nr. 20 de la 7 Maiu 1884 ale publicației *Revue scientifique* iese un articol de J. Fischer despre inteligența momițelor; văzînd însemnătatea faptelor observate de autoriu credem de trebuință a le face cunoscute cetitorilor noștri.

Înnainte de toate n'a cumpărat nici o dată momițe cari trăiseră multă vreme în domesnicie, ci selbatece; apoi ca regulă se purtă cu dînsele cu mare blîndeță, căci faptele arată că *frica îndobitocește*. Acest fapt ar trebui să dea de gîndit celor ce doresc să se întrebuițeze în școli pedepse trupești și în genere ca copiii să știe de frică, să fie crescuți militărește.

Momițele din lumea veche sînt mai inteligente de cit cele din lumea nouă.

În anul 1872 a primit un bărbat tînăr din specia *Rhesus*, îmblînzit, grea de 3 trei livre și trei șferturi, dar bolnav. Îndată il puse într'o cușcă naltă de 2 metri și jumătate, lată de un metru și 75 de centimetri

și de un metru și jumătate de adincă și foarte bine îngrijit.

După câte-va zile îl lăsă să se primble prin odaie și momița fără să facă vre-o stricăciune merse la fereastră și se puse să privească spre trecători; văzîndu-l așa de liniștit, îl lăsă mai mult slobod și numai atunci îl închidea cînd nu ieră a casă.

Nime dintre cei ce veneau pre acolò nu-l hărăța, din potrivă îl desmerdă, dacă bine voia a îngădui iel, și din această pricină atît sănătatea cît și mintea rhesului se află foarte bine.

Ținea foarte mult la stăpînul său, toată ziua împlă după dînsul ca un cîne dintre cei mai credincioși. Cînd îl pierdea din vedere începea a țipă și dacă cum-va îl închidea în odaie, deschidea ușă atîrnîndu-se de mîneriù.

Rhesus ieră *foarte simțitorii* și se supără de grabă. Chiar în ziua cînd l'au adus la autoriù se așezase pe umărul femeii D-lui Fischer și-i tot zbirlea părul, femeea s'a săturat de atîta zbirlire și s'a încercat mai întăiù să-l alunge cu binișorul, apoi îl împinse mai cu asprime; rhesul se supără și o mușcă de mîne, dar primì îndată o palmă zdravănă. L'e acoloa înaintea prinse ciudă pe femeea autoriului și nu se mai împacă cu dînsa până la moarte.

Se temea de o carabină de cînd auzise zgomotul ce făcuse stăpînul lui descărcînd'o în niște vrăbii. Se ascunse în paie și ieși de acolò de cît după ce văzù că puse pușca iear în cuiù. De cîte orî îl vedea punînd mina pe dînsa, fugea de se ascundea în paie și numai ochii i se vedeau cum tot pîneau ce va face.

D. Fischer avea la lanț un pistolaș lung de 4 centimetri, care făcea destul vuiet, dacă-i punea o petiță potrivită. Momița nu-l cunoștea încă; decî, șezînd în brațele stăpînului, se jucă cu lanțul și lîngea țava argintită a pistolașului. Într'o zi a pus petiță, momița se uita cu mare băgare de samă, dar n'avea nici o grijă. Totu-și cînd ridicînd cucoșul se auziră cele două zgomote, momița plecă sprincenele aproape de ochi; dar nu se mi-

șcă; dar cînd slobozi cucoșul și făcù petița explozie, fu prinsă de o frică nespūsă. Scoțînd un țipet ascuțit, plină de frică, se răpezi din brațe jos, alergă prin mai multe odăi, sări pe fereastră, se scobori pe uluc și se viră printr'o bortă în canalul din grădina vecină. Își pierduse toată judecata. Multă vreme ieră nelniștit și a trebuit să lepede lanțul. Băgînd de samă află că sgomotul venea de la pistolaș, de aceea nu se mai spăria cînd imblă cu alte lucruri de la lanț, dar cum apropiea degetele de pistolaș ieră plin de spaimă, gata a se ascunde în cușcă. Mai întăiū căută de nu cum-va ușă va fi fiind reu închisă și o dată a fugit de s'a ascuns sub pat în altă odaie. Cînd îl vedea depărtînd mina de pistolaș, arătă cea mai mare bucurie.

De aice scoate autoriul închiere că *momitele se fac mai prudente și mai șirete prin experiență.*

Arătîndu-i deseme de revolvere, puști, etc. momițele le cunoscù, aruncă catalogul, în care filuea cu gust, și se ascunse în paie. După D. Fischer animalele domestice nu cunosc desemele, a făcut cercare cu mai mulți cîni și a văzut că se mulțamesc să cercet ze prin miros ce lucru să fie cel ce li se pune înaintea și'apoî văzînd că nu-i nemică de mîncare, nu-și mai bat capul. Alt-feliū se petrec înse lucrurile cu momițele din lumea veche cel puțin. Într'o zi un desemnătoriū făcuse portretele mai multor momițe de ale D-lui Fischer, rhesul își cunoscù îndată neamul și se purtă ca și cum ar fi fost dinnaintea unei oglinzi. Începù a zimbî, a rîde și a face alte politeți obișnuite între două momiți cînd se întălnesc. Un saju nu-și cunoscù chipul, dar cunoștea foarte bine insectele și se răpezea să le apuce și de chipul unui șerpe se spărie grozav. Nu urmează înse că trebue să judecăm specia întregă de pe un sîngur individ; căci la momițe ca și la oameni sint mari deosebiri în privința inteligenței.

Nici una din momițele ținute de D. autoriū nu cunoșteau chipuri de case, etc. ca mulți selbateci.

Rari cîni orî mițe fac haz de chipul lor văzut în

oglină și mița lui Blanchard de la Paris, care se răpezea cu furie la oglindă, face excepție.

Rhesul înse se uită plin de veselie la oglindă; zimbea, ridea și întorcea spatele momitei ce vedea acolo aștepându-se ca aceea să o scarpine. Văzind că nu dă vreun semn de vieață se întorcea, băgă mina după oglindă căutînd să dea de ceea ce se ascundea acolo, după părerea lui. O dată stăpînul la pișcat tare de mină, după oglindă; rhesul se înroși de minie, nu în potriva stăpînului dar în a celui din oglindă. Se înroșise pe obraz, își întinsese urechile și le depărtase de cap, căscă și înghițea neconținut. Dădea semne de mare turburare nervoasă, fiind plin de ciudă și neavînd chip să-și răzbune.

Alt semn de minie iese obiceiul de a zgîțui tare cu minile și cu picioarele gratiile cuștei, cu gînd de a spăria pe dușman prin zgomot. Rhesul D-lui Fischer își arată ast-feliu ciuda cînd vedea pe cine-va care-l năcăjise că începe a rîde: vedea că-și bate joc de dînsul și făcea zgomot. Îndată ce vedea că cușca stă bine și nu se clatină, înceta de zgățuit, scopul lui fiind de a spăria prin zgomot, îndată ce vedea că nu se face de feliu vuet, stătea locului. Alte momite zgîție cușca așa de *urît* ori de *nerăbdare* ori numai pentru a trage luarea a minte a privitorilor asupra lor. Tot pentru acest scop rhesul adesea luă vre-o coajă de pine uscată, o coajă de nucă, un ciolan, ori alt lucru virtos și bătea cu dînsul în gratii.

Pentru a arăta *dorință* zicea *o-oh* în două silabe, a doua cu o quintă mai sus. Cînd vorbea Dl. Fischer cu cine-va de mîncările ce plăceau mai tare rhesului (de pildă de lapte, mere cartofe, orez), acesta de și nu se vorbea cu dînsul sublinia numele mîncărilor cunoscute strigînd *oh!* și punînd buzele ca pentru a șueră. Tot așa făcea cînd îl auzea poruncind să-î aducă mîncare; îndată se uită țintă la ușă și tot așa făcea ori la ce vreme s'ar fi poruncit, deci nu-și făcuse deprindere de a aștepta mîncare la vreun ceas hotărit. Din aceste observații și din altele ur-

mează că *momitele înțeleg legătura între sunete și între lucruri, adică unele cuvinte.*

Rhesul știea și numele celorlalte animale ce se aflau cu dînsul împreună la D. Fischer, tot într'o odaie dar în feliurite cuști, și nu țerau două-trei, ci 60 până la 70. Dacă spunea numele unui animal fără să vorbească înse tare, ori să se uite înspre acela, rhesul scotea capul din cușcă și se uită făcînd feliurite schime pline de înțeles cătră locul unde se află animalul în chestie.

Se temea foarte tare de șerpî și de toate lucrurile ce aveau vre o asemănare mai mult ori mai puțin îndepărtată cu aceste animale, de pildă de țevii îndoite, de figuri de viermî. Toate momitele se tem de șerpî și D. Fischer ca să apere de curiozitatea lor niște lucruri puse pe piei de șerpe pe gavanoase, prin dulapuri, etc. și momitele nu mai îndrăzneau să cotrobăească prin acele locuri.

D. Fischer primise un șerpe mare pre care îl scaldă în apă caldă în fie-care zi, rhesul îndată ce auzea zicînd cît de încet și la ori ce ceas, *aduceți șerpele*, fugea și se ascundea în paie, tremurînd de frică.

D. Fischer crede, după experiențele ce a făcut că Perty n'are dreptate cînd scrie că numai cîinii pot înțelege fizionomia omului și din potrivă ne spune că *momitele cetesc mai bine pre feta noastră de cît copii.* Momitele din lumea nouă înse nu pricep de cît foarte puțin nutra omului. Un urangutang din grădina zoologică de la Francfort înțelegea vorbele păzitorului și făcea ce-i porunca, fără amenințări.

Nu trebuie de uitat că rhesul știea mulțime de lucruri din experiența sa personală și nu alt-feliu.

Momitele au *putima curățirei*, neconținut te scormonesc și te caută prin toate buzunarele. Se înțelege că asemenea deprindere le aduce mari foloase în timpul vieții lor prin păduri.

Rhesul D-lui Fischer nu putea suferi pe cei reu îmbrăcați și nu lăsa pe nime să puie mina pe stăpînul său. N'avea nici un respect pentru copii, sărea la dînșii cînd îl nă-

căjeau, se vede că-i luă drept niscai-va momițe mari. Unele momiți înse se joacă cu copiii.

Rhesul, făcea deosebire între stăpîn și slugă și dacă D. Fischer muștră de ce-va pe servitoriū, momița se răpezea la slugă și ieră gata să o apuce și la bătaie; din potrivă dacă se răstea cine-vă la altă momiță, rhesul sărea să apere pe semenul său.

Adesea din *milă* apără și pe alte animale. Vedea un animal mușcind de moarte guzganī, rhesul îl apucă de coadă și-l trăgea într'o parte, cătînd să scape pe guzgan.

Momițele de o cam dată dorm pe niște lemne așezate sus în cușcă, dar în curînd se deprînd a se culcă în așternut de paie și a se îmvăli cu vre-o cergă. Rhesul se acoperea și peste cap trăgînd cerga cu dinții. În somn visă. Une-orī zimbea, se găsea mulțămit și une-orī se arătă spăriet, se trezea, se suiea cit putea mai sus pe vre o grindă și se uită spăriet în toate părțile.

Toate momițele din lumea veche sînt foarte *ascultătoare*, dar cînd vine în luptă *lăcomia* cu ascultarea, lăcomia învinge.

Momițele au *sentimente de proprietari*. D. Fischer dăduse unei momițe o cergă roșă și alteia una albastră. Fie-care o cunoștea pe a sa și o apără cu strășnicie de ceealaltă. Pentru cea mai mică încălcare asupra dreptului de proprietate urmau bătăi.

Momițele sînt *pofticioase, lacome și curioase*. Cînd văd ce-va nou așa-s de absorbite cu cercetarea lucrului că uită și de mîncare. Așa fac și copiii.

Cînd primea autoriul acestui articol vre o ladă cu animale nouă, îndată se strîngeau momițele din jur împrejur; unele chiar scotoceau prin ladă. Adese orī primeau mușcături și de ciudă băteau cu pumnii în ladă. Dacă se aducea vre o momiță, aceasta se înfătoșă după toate regulile de purtare obișnuite la neamul lor. Dar cele vechi căutau să-și facă de idee de gradul de deșteptăciune și de voinicie a oaspețului celui nou, năcăjînd'o în feliurite chipuri. De la chipul cum se purtă la data di'ntăiū atîrna

soarta îei viitoare, ori se bucurà de respectul tuturor ori îerà de rîs. Cu cît îerà momița mai mare și mai tare la colți cu atîta o și respectau mai mult. La momițe iese regulă gudurare și lingușire față cu cei mai tari și tiranie cătră cei mai slabi. Și-apoi să mai zică unii alții că nu ne sint neamuri î

Rhesul, fiind persoana cea mai bătrînă și mai deșteaptă din banda D-lui Fischer, îerà tiran rafinat și nesuferit. Fu silit să-l lege ca să lese în pace pe celelalte dihanii în timpul primblărei, dar îel se pricepù bine a deslegà lanțul ori frînghiea.

Perty a adus ca semn de prostie din partea momițelor faptul că *știu deslegà nodurile, dar nu a le face*. Dar să ne întrebăm ce nevoie au momițele să facă noduri? Au nevoie să se deslege, să deschidă dulapuri, să deslege vre un gavanoș cu duceți; dar la ce să-și bată capul să le lege la loc? Apoi cît de greu se deprind copii a închide ușile după dînșii.

Momițele pot judecà despre greutatea ce ridică, de pildă pot deosebi ouăle pline de cele deșerte; ba chiar pot cunoaște, după ce fac mai întăiū experiență, ouăle împlute cu plumb ori cu alte lucruri prea grele. Dar unele momițe nu puteau deosebi ouăle și le stricau pe toate, pline ori deșerte.

Momițele se *ațiță* ușor, dar trebuie de mărturisit că și au de ce. Să bage cine-va de samă cît de prost se poartă privitorii cu dînsele și apoi să judece dacà un om s'ar ațiță mai puțin; ba încă iese de mierat cum de remin atîta de vesele, cît remin.

Momițele au și *idee de număr*. Rhesul primea un număr hotărit de morcovi, de mere, etc...; dacà lipsea vre-o unul, cunoștea și așteptà la gratii să i se aducă toate. Așà de obicei i se dădeau cîte patru mere, dacà-î dădea trei, așteptà numai de cît și pe al patrulea.

Muzica nu-î plăcea; sunetul buciului îl supără foarte tare; de asemenea nu putea suferi să se bată cuie aproape de dînsul. Se scărpină la urechi ca să alunge senzațiuni așà de neplăcute.

Momițele sînt foarte bune păzitoare și în Iava se ține cîte una în fie-care grajdîu.

Jocurile lor sînt foarte cunoscute, rhesul D-luî Fischer se deprinsese a fumà, ba încă știea a scoate fumul pe nas.

Momițele pot compàrà *pricina* cu *urmarea* și scot inchieri. Dl. Fischer aduce următoarea dovadă din multe altele. Laptele ce se dădea momițelor se încălzea la o lampă Berzelius care stătea de obiceiî lîngă masa de lucru. Nici o momiță nu văzuse cum se infierbintà laptele cu dînsa. Totu-și se făcuse în mintea lor legătură între lampă și aducerea laptelui și îndată ce vedeau că sluga a luat lampa începeau a da semne de bucurie, însoțite de țipete și de grohăituri vesele și anume *orî la ce ceas ar fi luat bucătărița lampa*.

Despre obiceiul lor de a *imità* se spun multe povești, dar în parte sînt curate povești și pre cît sînt adevărate se pot explica și alt-feliu. Momița se scarpină, se strîmbă ca omul, pentru că are trup asemănătorîu cu al nostru și se potrivește cu noi și la inteligență.

• Momițele au *vorbire*, adecă un felîu de limbă, pre care o înțeleg indiviziî din aceea-și specie. Speciile vecine după cît-va timp se pot de asemenea înțelege. Momițele foarte depărtate unele, de altele cum sînt c le din lumea nouă cu cele din cea veche, nu se înțeleg de felîu și le trebuie anî până să-și învețe limbele. Limba lor se alcătuește mai mult din vocale rostite cu feliurite tonurî și însoțite de schime. Strigătele lor se apropie de interjecțiile ome-nești. Vorbirea celor dintăiîu oameni nu iera de bună samă tare deosebită de a momițelor superioare.

Rîsul și *zimbetul* se cunosc la mandrill și la dril foarte des și putem să le facem să zimbească orî să ridă dacà le imităm risul orî zimbetul lor.

D. Fischer descrie rîsul și zimbetul la feliurite speciî. Momițele tinere rid mai ușor și mai ades, altele cînd is bătrîne nu rid de cît dacà le gîdilim. Cînd rîdea rhesul se auzea *chi-chi-chi*, la altă specie *a-a-a*...

Cînd iera multămit, rhesul zicea *e, e, e*, și între altele lungea buzele și-și plecă urechele în dărăpt.

Cînd se mîniea rhesul se înroșea, mai ales pe nas, pe frunte și pe obraz; părul i se zbirlea pe tot trupul, ochii îi ținea deschiși tare și gura de asemenea. Tot o dată se ridică în patru labe și se răpezea la cel ce l'a fost supărat. Capul și pietul aveau un tremur nervos și se auzea niște grohăituri înădușite

Darwin a explicat foarte bine aceste schimbări ce se petrec în momițele minioase. Altă dată cînd vom vorbi despre cartea acestui naturalist privitoare la exprimarea emoțiunilor vom arăta mai pe larg explicarea.

Rhesul mîncă la masă cu D. Fischer și tot de asemenea cînd se bucură un mandrill foarte mare și un *cynopthecus niger* și li se dădea porție din toate feliurile. Rhesului inse îi plăcea mai mult friptura de pui și de oaie. Îi plăceau și ouăle și o dată a făcut vizită la un vecin și a mîncat, stricat și furat la 150 de ouă, ba încă scumpe, de vreme ce iera de la găini mai deosebite și a plătit stăpînul. Ca toate momițele și rhesul nu voia să minince neconținut acelea și feliuri; dintre legume îi plăcea mai mult sparanga. Mîncă multe de fructe și nu se sfiea de a fură de pe la vecini.

De obicei bea lapte și jumătate de păhar de vin de Bordeaux, pre care îl bea ca omul. Une-orî îi dădea ceai, șocolată, cafea, bere și vin alb de Tocaï. Adesea se și îmbătă cu vin de acest din urmă. Une-orî trebuia să-l ducă stăpînu-su pe sus în cușcă, așa se călea de strașnic. La beție iera vesel, făcea feliurite comedii, cădea pe jos, se lungea pe masă orî pe jos, etc. nu se putea urni din loc și se înfuriea pe cei ce se apropieau de dînsul. Dar chiar în asemenea stare tot avea atîta bun simț că nu sărea să-și muște stăpînul. Se zbătea ca să nu-l pot pune în cușcă, apoi adormea adînc. După beție iera o zi două mahmur, nu avea gust de mîncare, dar de băut nu se ferea.

(Prescurtat după art. *L'intelligence des singes* de J. Fischer, publicat în *Revue scientifique* No. 20, de la 17 Maiu 1884).

Descoperirile lui Pasteur despre turbare.

Pasteur a aflat mai întâiu că *virusul* turbărei se slăbește, dacă îmbolnăvim cu dînsul o momiță și cu cît hultuim momițe mai multe una după alta, cu atîta căpătăm virus mai slab. Dacă se cercă acest virus slăbit asupra iepurilor de casă ori asupra cobailor îl vedem că tot iese slăbit de o cam dată. Cu virusul slăbit prin trecerea prin cîte-va momițe putem hultui cîni și vom vedea că nu turbează. Chiar punînd virus în creeri prin o bortă făcută în oasele tidvei, cîni tot nu turbează, ba încă după ce un cîne a fost ast-feliu hultuit iese apărat de turbare și nu se îmbolnăvește, dacă îl hultuim cu virus cît de puternic.

Dacă virusul se mută de la iepure de casă la iepure de casă ori de la cobaie la cobaie merge întărindu-se și se face mai strașnic de cît cele luate de la cînele turbat; acest virus pricinuește moarte, dacă îl întrebuițăm pentru a hultui cu dînsul cîni.

Dacă un virus a fo-t slăbit prin trecere de la momiță la momiță și-l hultuim apoi la iepure de casă și apoi îl tot mutăm de la iepure la iepure ori de la cobaie la cobaie, virusul nu ajunge la puterea lui cea mai mare îndată, ci după cîte-va treceri.

Dacă hultuim un cîne cu virus slăbit, prin aceasta îl facem în stare a suferi fără să turbeze mușcături de cîni turbați ori hultuirii cu virus care alt-feliu ar duce la turbare mortală.

Fiînd că hultueală lucrează mult mai iute de cît virusul căpătat prin mușcături, Pasteur crede că s'ar putea să ferim un asemenea cîne mușcat de ori ce primejdie, hultuindu-l cu virus slăbit și făcîndu-l să nu mai poată turbă.

Pe de altă parte dacă s'ar dovedi în adevăr folositoare descoperirea lui Pasteur, s'ar putea hultuind cîni să nu mai fie vre o dată în primejdie de a turbă.

Pentru a îndrăzni să se hultuească chiar oamenii cari

stau mai de aproape cu cîinii ca ciobanii, etc. trebuie încă multe cercetări și experiențe cari să arăte pe cîți ani ține hultueala.

Pasteur a cerut de la ministrul Fallières să i se dea mijloace pentru a face experiențe.

La o experiență va lua două-zeci de cîini hultuiți mai de demult și-î va pune la un loc cu alți două-zeci nehultuiți; apoi va face ca toți cei patru-zeci de cîini să fie mușcați de cîini turbați și Pasteur prezice că cei două-zeci hultuiți vor scăpa, iar cei 20 nehultuiți vor turbă și pieri.

Altă experiență va fi următoarea: va lua 40 de cîini, pre 20 îi va hultui dinnaintea comisiunii apoi pre toți îi va împla de virus de turbare prin spărturi făcute în oasele tidvei și Pasteur prezice de asemenea că cei hultuiți vor scăpa iar ceealalți vor peri toți de turbare ori furioasă ori paralică.

(După o comunicare a lui Pasteur, Chamberland și Roux, făcută la 19 Maiu 1884, la academia de științe și publicată în Revue scientifique No. 21, 24 Maiu 1884).

I. Nădejde.

Despre hultuirca tuberculozei.

Prin cercetările lui Koch și ale altora s'au aflat ființele microscopice ce pricinuesc tuberculoza și prin hultuirii s'a reușit a se pricinui la felurite animale boala cu toate caracterele ieî. S'a dovedit decî că baccilul, microscopicul organism, descoperit de Koch iese adevărata pricină a acestei boale.

Ieată cum s'a lucrut: ori s'a vîrit sub piele, în membranele seroase ori în camera anterioară a ochiului substanță tuberculoasă; ori s'a hrănit animalele cu carne de animale bolnave ori cu lapte de vaci tuberculoase; ori în sfișit s'a făcut să între în plămîile animalelor supuse la experiențe aîer respirat de bolnavi, ori aîer care a tre-

cut prin peste stupit tuberculos uscat și prefăcut în pulbere.

După G. Sée, autoriul articolului, după care prescurtăm, Villemain reușise a îmbolnăvi de tuberculoză prin hultuire—sînt acuma aproape două-zeci de ani—și alții încă mai de demult făcuseră ră cercări.

Pentru ca experiența cu hultuirea să reușască sigur se cere ca materiile întrebuițate să cuprindă bacili și nici un fel de alte ființe organizate. ca animalul să nu fie de cele ce nu se îmbolnăvesc de loc sau foarte greu de această boală și în sfîrșit să se hultuească în țesături cari nu se inflamează prea ușor.

Despre materiile ce a întrebuițat pentru a hultui ne spune D. G. Sée că sînt foarte multe, nu se află bacili, cel puțin nu sigur, în sînge, în urină, în materiile exeretate, dar se află în oase, în tuberculele din plămîi, etc., și mai ales în materia punoioasă din scuipați.

Materiile tuberculoase trebuie să fie proaspete, numai scuipații pot fi primejdioși și peste cîte-va luni. Materiile putrede își pierd din putere și de aceea nu trebuie de întrebuițat la hultuit și afară de acestea ieie pot pricinui altă boală, o septicemie și omori animalul.

Dintre animale cele mai supuse la asemenea boală sînt cobaiii și iepurii de casă. Cîinii deși din felul lor sînt rar tuberculoși, dar după cercetările lui Bollinger și ale lui Klebs se pot hultui și îmbolnăvi ușor; după cercetările Chauveau și Toussaint și miștele cari iear nu se află dese ori tuberculoase se pot îmbolnăvi prin hultuire. După cercetările lui Krishaber și Dieulafoy momiștele se îmbolnăvesc ușor dacă le infectăm cu materie tuberculoasă.

D. Sée spune că a hultuit mai ales în ochiul cu o lanțetă fină, virind o bucățică aproape microscopică de materie tuberculoasă ori cu o seringă de ale lui Pravaz pline cu o soluțiune de materie tuberculoasă ori de scuipați.

După cîte-va zile se vede o turburare locală care nu schimbă starea generală a sănătăței. Apoi animalul după un timp schimbătoriu, slăbește, și moare după o diareea ca oftigoșii.

Tuberculoza ast-feliū pricinuită iese adevărată tuberculoză ca și cea naturală și materii luate de la un animal ce pătimește în urma hultuirei îmbolnăvește și pe altul, etc.

Deși se pot produce tubercule asemănătoare cu cele despre cari am vorbit și injectînd la un animal pulberi feliurite ori substanțe ațîțitoare, dar, după autoriū, experiențele lui Toussaint și ale lui Al. Martin au arătat că tuberculele locale pricinuite prin materii fără baccili nu dau naștere la o tuberculoză generală și apoi că materiile luate dintr'însele nu au putere de îmbolnăvi de tuberculoză prin hultuire din nou.

Kohnheim a virit mai întăiū materii tuberculoase în ochiū, Baumgarten în urma experiențelor sale spune că în cele di'ntăiū patru zile baccili se înmulțesc pe loc; în ziua a cincea încep a se împrăstia și se așază pe iris și cornee; pe unde sînt mai multe se face în jurul niște celule epiteloide, cari tot se înmulțesc, până ce se face nodulul tuberculos. Tot așa se petrec lucrurile și în rărunchii acolò se string baccili în glomerule. Toate experiențele lui Baumgarten s'au făcut asupra iepurilor de casă. La cîne, după Friedlander, nu află baccili loc priitorii și tuberculoza hultuită stă pe loc fără să înainteze.

Koch a făcut multe experiențe cu baccili cultivați pe semn de sînge închiegat, apoi luați de acolò cu fire de platină arse în foc și apoi recite și apoi cultivate într'un liquid a-à că liquidul cuprindea numai baccili. Baccili, ori din ce materii tuberculoase ar fi fost luați, se arătau cu aceleași efecte. Dacă liquidul injectat cuprindea puțin, se formă încet pe iris o nodulă, care infectă puțin cîte puțin ghindurile limfatice; apoi boala se întindea la sînge și în alte organe. Din potrivă dacă liquidul avea mulți baccili treceau iute prin vasele și ghindurile limfatice și ajungeau și în curînd se arătau tubercule în plămîie, în splină, etc

Infecțiile făcute în peritoniū ori vine cu lichide cuprinzătoare de baccili au dat aceleași rezultate, se înțe-

lege înse că tuberculele s'au dezvoltat în organele din pînete cînd s'au făcut injecții în peritoniu. Prin injecții în vine tuberculoza se desvoltează foarte iute.

Bacciliî tuberculozei sînt adevărați paraziți și nu se pot dezvoltă de cît în organisme. În sfîrșit Dl. Sée nu admite că acest baccil se va fi dezvoltînd după teoria lui Năgeli și Büchner din niște plante microscopice nevătămătoare deprinse încet încet cu căldura și cu mediul ce-l află în singe. În liquide în care s'a cultivat, îl aflăm viû chiar peste doi ani și în scuipați uscați pînă la șese săptămîni chiar dacă se dezvoltă o dată cu dinșii și putrezirea.

Între bacciliî tuberculozei și între organismele ce pricinuesc putrezirea iese dușmănie ori incompatibilitate; bacciliî tuberculoși din liquidele puse la putrezit își pierd puterea deși tot își păstrează formă și reacțiunile ce dau cu materiile colorătoare, dar pentru a slăbi trebuie să stea mult timp în luptă cu organismele putrezirei.

Sporiî din scuipați sînt foarte traicîci și greu de omorît, de abiea se pot omorî prin fierbere și prin soluțiuni tari de acid fenic. (D. Lée zice că soluțiunea de 6 la 100 poate lucră cu folos.)

Maî adese se oftigește cine-va respirînd aîer încărcat de pulbere de scuipați u-cați. Dacă respiră cine-va cu gura deschisă bacciliî ori sporiî pot străbate răpede pînă în alveolele plămîilor; iar pe nas pot să se oprească și să fie aruncați afară, chiar dacă ajung pînă în laringe tot pot fi aruncați afară și ciliî virbrători din bronhiî îi poate alungă tocmai din bronhiî. În sfîrșit trebuie maî multe coudiții pentru ca să se poată prinde în plămîi, de pildă să fie pieptul reu constituit așa ca să nu se poată lărgi de ajuns, ori felîurite mucozități cari să le oprească, etc.

Koch a pus un liquid cu baciile în acela-și dulap cu maî mulți iepuri de casă etc. și numai din aîer s'au oftigit toate animalele închise.

Din toate experiențele lui Koch urmează că prin toate mijloacele înșirate tot numai bacciliî pricinuesc boala tu-

berculozei, *baccilul lui Koch pricinuește tuberculoza cum pricinuște altul holera găinelor, altul charbonul etc.*

(Acest rezumat iese după articolul lui G. Sée publicat în *Revue scientifique* în No. 24 Maiu 1884).

T. U.

Gimnaziul Alexandru cel Bun.

Acest fericit gimnaziu multe a văzut până acuma și am dori să vedem pe cei de sus mai grabnici la hotăriri.

Dl. Culiano și-a trimes, se zice, raportul D-sale; despre Dl. Haretu, în chestia turburărilor din urmă, nu știm încă ce a făcut.

Pe cât am putut afla de la unii-alții chiar Dl. Culiano a aflat lucruri foarte grave pentru unii din domnii profesori de acolò.

Am auzit că s'ar fi dovedit că s'au trecut un mare număr de băieți fără să fi avut notele cuvenite și că însuși Dl. Director ar fi mărturisit că asemenea pomană s'a făcut. De ce nu s'a făcut asemenea pomană la toți? Unde rămîne regulamentul care, cât știm, nu credem să dea dreptul de a face pomană după ochi, pungă ori culoarea politică a neamurilor? Ne jucăm de a gimnaziul, ori voim instrucție cu tot dinadinsul? De ce toți reii din oraș și de aiurea s'au primit, chiar fără drept, zice-se, la acel gimnaziu?

Afară de pomană se spune că Dl. Zahariea și-ar fi examinat singur D-sa elevii D-sale, pentru cari iea plată, la institutul pedagogic și că tezele nu s'ar fi depus spre cercetare la canceleria școlei, ba că Dl. Vrinceanu ar fi adus asemenea teze pentru cari s'ar fi convenit nota 1 (în lipsă de zero) notate cu patru (nota de trecut ca gisca prin apă).

Se aude de asemenea că s'ar fi aflind la acel gimnaziu profesori cari făceau numai jumătate din numărul ceasurilor prescrise de programe și totuși primeau plată întreagă (vorbim de Dl. Sfețescu, profesor de muzică).

Ni se spune de asemenea că faptul că Dl. Zahariea ar avea obiceiul de a ocări surugiește pre băieți, ba chiar de a-i pedepsi și trupește la nevoie — s'ar fi adevărat! Dacă așa iese atunci nu ne mierăm de răscoală: *cine samănă vînt, culege furtună.*

Se mai aude că șirul samavolniciilor de la acest gimnaziu nu s'a sfîrșit, că cei vinovați triumfă, că lucrul iese pe cale de a-se face mușamă.

Noi cei de la această revistă, și mai ales redactorul ieii, întrebăm pe Dl. ministru de ce are două feluri de măsuri. Cum călcînd legea instrucției, care nu prevede nicăieri că profesorii n'ar fi avînd dreptul de a fi și socialiști, s'au destituit și suspendat profesori gimnaziali; iar acuma, cînd se dovedesc fapte cari în adevăr înjosesc demnitatea corpului profesoral, stă cu mînele în sin și chibzuește. Atunci au fost învinovați profesorii socialiști că fac propagandă de pe catedră (minciună nerușinată bine înțeles) și s'au pedepsit sub acest pretext; acuma liberal-conservatorii scot pe uliță cu masalale elevii de la Sfîntul-Sava și scriu fraze sforăitoare la adresa tinerimei și nime nu le zice nemică!

Alt fapt iese că s'a dovedit că Dl. profesor Albineț de la seminariul Socola a luat mită la bacalaureat și pentru asemenea fapt injositoriu n'am auzit să fi fost destituit; de altă parte învinovățirea adusă chiar D-lui Ureche, ministru pe atuncea, că ar fi luat 3000 de franci pentru a trece pe nedreptul un băiet, s'ar fi făcut mușama. Am dori ca vechiul ministru care a fost așa de aspru pe nedreptul să fie distituit din profesorat măcar acuma cînd i se cade asemenea pedeapsă cu tot dreptul.

Ar fi bine că opinia publică să se îngrajască mai mult de mersul instrucției și de faptele profesorilor, pentru a împiedecă pedepse e nedrepte și a sili să se dea pedepse cuvenite celor ce se cred mai pre sus de legi.

Așteptăm cu nerăbdare limpezirea chestiei de la Alexandru cel Bun.

Vedetot.